

FUQAROLIK-HUQUQIY SHARTNOMALARNING FUNKSIONAL AHAMIYATI VA MUOMALA BARQARORLIGIDAGI O'RNI

Baxtiyorova Husnora Hamzayevna

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti Tarix
fakulteti Milliy g'oya ,ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi 4-kurs
403-guruh talabasi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada fuqarolik huquqining fundamental instituti bo'lgan shartnoma tushunchasi, uning jamiyat iqtisodiy munosabatlarini tartibga solishdagi funksiyalari va huquqiy ahamiyati keng qamrovli tahlil qilinadi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida belgilangan shartnoma erkinligi tamoyili, shartnomaning huquqiy tabiati va uning fuqarolik muomalasi barqarorligini ta'minlashdagi roli ilmiy-nazariy jihatdan yoritilgan.

Tayanch so'zlar: Shartnoma erkinligi, fuqarolik muomalasi, dispozitivlik, huquqiy tartibga solish, majburiyatlar huquqi, subyektiv huquq, sanksiya, bitim, ommaviy shartnoma, qo'shilish shartnomasi.

Kirish

Bugungi kunda xususiy huquqiy munosabatlarning rivojlanishi bevosita fuqarolik muomalasining erkinligi va barqarorligiga bog'liq. Fuqarolik muomalasi subyektlarining o'zaro iqtisodiy aloqalari, mulkiy qiymatlarning bir shaxsdan ikkinchi shaxsga o'tishi aksariyat hollarda aynan shartnomalar orqali amalga oshiriladi. Shartnoma nafaqat huquq va majburiyatlarni vujudga keltiruvchi yuridik fakt, balki tomonlarning iqtisodiy manfaatlarini huquqiy himoya ostiga oluvchi eng universal vositadir.

I. Shartnomaning huquqiy tabiati va "Shartnoma erkinligi" tamoyili

Fuqarolik huquqi nazariyasida shartnoma tushunchasi uch xil ma'noda talqin qilinadi: yuridik fakt sifatida, huquqiy munosabat sifatida hamda tomonlar kelishuvini aks ettiruvchi hujjat sifatida. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining (keyingi o'rinlarda — FK) 354-moddasida mustahkamlab qo'yilgan "shartnoma erkinligi" tamoyili demokratik huquqiy tizimning eng muhim yutug'idir. Ushbu tamoyilning kengaytirilgan tahlili quyidagi elementlarni o'z ichiga oladi:

1.Shartnoma tuzish erkinligi: Hech kim shartnoma tuzishga majburlanishi mumkin emas, qonunda belgilangan istisno holatlar (masalan, ommaviy shartnomalar) bundan mustasno.

2.Shartnoma turini tanlash erkinligi: Tomonlar qonun hujjatlarida nazarda tutilmagan, lekin unga zid bo'lmagan shartnomalarni hamda bir necha shartnoma elementlarini o'z ichiga olgan aralash shartnomalarni tuzishga haqlidirlar.

3.Shartlarni belgilash erkinligi: Shartnoma shartlari, agar qonunda tegishli shartning mazmuni belgilab qo'yilmagan bo'lsa, tomonlarning xohishi bilan belgilanadi .

II. Shartnomaning funksional tavsifi va ahamiyati

Shartnoma fuqarolik muomalasini tartibga solishda quyidagi fundamental funksiyalarni bajaradi:

- Tashkil etish va muvofiqlashtirish funksiyasi: Shartnoma bozordagi xaotik harakatlarni tizimli munosabatlarga aylantiradi. U tomonlarning turli xil manfaatlarini yagona huquqiy nuqtada birlashtiradi. Masalan, mahsulot yetkazib berish shartnomasida ishlab chiqaruvchining foyda olish maqsadi bilan iste'molchining tovar olish manfaati o'zaro muvofiqlashtiriladi.

- Dasturlash (proyeksiyalash) funksiyasi: Tomonlar kelajakdagi harakatlar ketma-ketligini (muddat, sifat, to'lov va topshirish tartibi) oldindan modellashtiradilar. Bu funksiya tadbirkorlik subyektlari uchun iqtisodiy prognozlar qilish imkonini beradi.

- Sujektiv huquqlarni belgilash funksiyasi: Shartnoma orqali tomonlar o'zlari uchun subyektiv huquq va majburiyatlarni "yaratadilar". Bu "ichki qonun" vazifasini o'tab, tomonlar uchun majburiy kuchga ega bo'ladi.

- Himoya va sanksiyalovchi funksiya: FKning 333-moddasiga asosan, shartnoma majburiyatlarini buzgan taraf aybi bo'lgan taqdirda (tadbirkorlar uchun esa aybidan qat'i nazar) javobgar bo'ladi . Shartnomada belgilangan neustoyka va zararlarni qoplash shartlari muomala ishtirokchilarini intizomga chaqiradi.

III. Fuqarolik muomalasi barqarorligini ta'minlashdagi roli

Fuqarolik muomalasi barqaror bo'lishi uchun uning ishtirokchilari o'z hamkorlarining harakatlariga ishonishlari kerak. Shartnoma instituti ushbu ishonchni huquqiy kafolatga aylantiradi. "Pacta sunt servanda" (shartnomalar bajarilishi shart) qoidasi muomalaning uzluksizligini ta'minlaydi.

Shartnomaning barqarorlashtiruvchi roli quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- Huquqiy aniqlik: Shartnoma mulk huquqining o'tish vaqtini (FK 185-modda) va xavf-xatarlarning bir tarafdan ikkinchi tarafga o'tish tartibini aniq belgilaydi .
- Investitsiyaviy kafolat: Shartnoma xalqaro va mahalliy investorlar uchun huquqiy xavfsizlik qalqoni hisoblanadi.
- Nizolarni samarali hal etish: Nizolar yuzaga kelganda, sud yoki arbitraj birinchi navbatda qonun normalariga emas, balki tomonlar o'z ixtiyori bilan imzolagan shartnoma shartlariga tayanadi.

Xulosa qilib aytganda, shartnoma fuqarolik muomalasining shunchaki texnik vositasi yoki rasmiy hujjati emas, balki ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning huquqiy asosi hisoblanadi. Jamiyatning rivojlanishi, raqamli texnologiyalarning kirib kelishi (masalan, "smart-kontraktlar") shartnoma institutini yanada takomillashtirishni taqozo etadi. Shartnoma erkinligi va uning bajarilishi ustidan qat'iy huquqiy nazorat mamlakatda adolatli bozor munosabatlarini shakllantirishning bosh omilidir.

Snoskalar (Izohlar):

[1] Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi: Darslik. Qism I. – Toshkent: TDYI, 2009. – B. 210.

[2] O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. 354-modda. – Toshkent: Adolat, 2023.

[3] Rahmonqulov H.R. Majburiyat huquqi (umumiy qoidalar). – Toshkent: TDYI, 2005. – B. 156.

[4] O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. 185-modda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.

2.Zokirov I.B. Fuqarolik huquqi (Darslik). – Toshkent, 2009.

3.Rahmonqulov H.R. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga sharh. – Toshkent, 2010.

4.Xalqaro tijorat shartnomalari prinsiplari (UNIDROIT prinsiplari)

